

DOI: 10.17986/blm.1679

Adli Tıp Bülteni 2024;29(2):103-110

Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile İlgili Bilimsel Yayınlarda Kullanılan Terminolojinin İncelenmesi

Evaluating the Terminology Used in Scientific Publications on Substance Use and Addiction

© Kemal Balıca¹, © Lerzan Yılmaz^{1,2}, © Selin Demir¹, © Umut Kırılı³, © Serap Annette Akgür³¹Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Madde Bağımlılığı Doktora Programı, İzmir, Türkiye²Kocaeli Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Kocaeli, Türkiye³Ege Üniversitesi, Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü, İzmir, Türkiye

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada madde kullanımı ve bağımlılığı alanında son on yıl içerisinde TÜBİTAK ULAKBİM TR dizininde yer alan çalışmalarda kullanılan terimlerin uygunluğunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırmada “madde, uyuşturucu, kötüye kullanım, yanlış kullanım, yasadışı madde, bağımlılık yapıcı madde, esrar, kannabis, afyon, morfin, eroin, opiyat, opioid, opium, ekstazi, metamfetamin, amfetamin, bağımlılık, kullanıcı, narkotik, madde testi, uyuşturucu, uyarıcı ve keyif verici, bonzai, ekstazi, captagon” terimlerini anahtar kelimelerinde kullanan, 2013-2022 yılları arasında Türkiye’de yapılmış, Türkçe dilinde, TÜBİTAK ULAKBİM TR dizininde yer alan dergilerde yayınlanmış çalışmalar dahil edilmiştir. Makaleler, Türkçe-İngilizce anahtar kelimelerin uyumu; kullanıcı ve bağımlı terimlerinin güncel tanı ölçütlerine uygun biçimde kullanımı; madde isimlerinin güncel ve amacına uygun kullanımı ve özel olarak kannabinoidler ile ilgili terimlerin uygun kullanımı açılarından incelenmiştir.

Bulgular: Ölçütlere göre çalışmaya dahil edilen 156 makalenin %39,1’inde madde isimlerinin uygun olmayan kullanımı saptandı. Sosyal bilimler alanında dizinlenen dergilerde yayınlanan makalelerde, maddelerin anlamlı olarak daha fazla uygun olmayan terimlerle ifade edildiği görüldü [$\chi^2(2)=21,64$; Cramer’s V=0,37, p=0,001]. Araştırmaların birinci yazarlarının sağlık bilimlerinde görev yapıyor olması durumunda anlamlı olarak daha yüksek oranda madde isimleri için uygun terimlerin kullanıldığı saptandı [$\chi^2(2)=7,78$; Cramer’s V=0,22; p=0,02].

Sonuç: Madde kullanımı ile ilgili akademik çalışmalarda Türkçe-İngilizce anahtar kelimelerin uyumu; kullanıcı ve bağımlı terimlerinin güncel tanı ölçütlerine uygun biçimde kullanımı; madde isimlerinin güncel ve amacına uygun kullanımı ve özel olarak kannabinoidler ile ilgili terimlerin uygun kullanımı açılarından terminolojik sorunlar dikkat çekmektedir. Madde isimlerinin uygun kullanılmaması sorunu sağlık bilimleri dışındaki disiplinlerde daha yaygındır. Bağımlılık alanında akademik dilin uygun kullanımına yönelik çalışmalar, bu alandaki disiplinler arası iş birliğini güçlendirebilir.

Anahtar Kelimeler: Terminoloji, madde kullanımı, madde bağımlılığı, bağımlılık, uyuşturucu, adli bilimler

*Bu çalışmanın bir bölümü, 1 Nisan 2022 tarihinde Kütahya’da düzenlenen IACFT Türkçe Konuşan Halklar Günü Toplantısı’nda, “Examination of Terminology Used in Scientific Publications On Psychoactive Substances” başlığı ile sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Kemal Balıca, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Madde Bağımlılığı Doktora Programı, İzmir, Türkiye
E-posta: kemalbalica@gmail.com
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4225-2938

Geliş tarihi/Received: 05.10.2023
Kabul tarihi/Accepted: 16.04.2024

ABSTRACT

Objective: This study aims to assess the compatibility of the terms used in studies on substance use and addiction published within TÜBİTAK ULAKBİM TR index for the last ten years.

Methods: Studies using any of the keywords “substance, drugs, abuse, misuse, illegal substance, addictive substance, marijuana, cannabis, opium, morphine, heroin, opiate, opioid, opium, ecstasy, methamphetamine, amphetamine, addiction, user, narcotic, drug test, drug, stimulant and pleasure-inducing substance, bonsai, ecstasy, captagon”, conducted in Turkey and published in Turkish between 2013-2022 within TÜBİTAK ULAKBİM TR index were included. The articles were examined in terms of the equivalence of Turkish-English keywords; appropriate use of the terms user and dependent by current diagnostic criteria on; appropriate use of current names of substances, and particularly appropriate use of the terms related to cannabinoids.

Results: Inappropriate use of substance names was detected in 39.1% of 156 articles included. Inappropriate use of substance names was significantly more frequent in articles indexed in the field of social sciences [$\chi^2(2)=21.64$, Cramer's $V=0.37$, $p=0.001$]. Furthermore, appropriate use of substance names was significantly more frequent in studies whose first author works in health sciences [$\chi^2(2)=7.78$, Cramer's $V=0.22$, $p=0.02$].

Conclusion: Terminological problems in addiction studies, in terms of harmonization of Turkish-English keywords, use of the terms of user or addict, appropriate use of substance names, and especially terms specifically related to cannabinoids take attention. Inappropriate use of substance names was more common in disciplines other than health sciences. Efforts for appropriate use of language in addiction research may facilitate interdisciplinary collaboration in this area.

Keywords: Terminology, substance use, substance abuse, addiction, drugs, forensic sciences

GİRİŞ

Yasal ve yasadışı maddelerin kullanımı ve bağımlılığı hem yerel hem de küresel anlamda bir halk sağlığı ve toplum güvenliği sorunu oluşturmaktadır. Bu nedenle madde kullanımı ve bağımlılığı sosyal bilimler, fen bilimleri, tıp ve hukuk başta olmak üzere pek çok farklı disiplinin bir arada çalıştığı çok boyutlu bir alandır (1). Farklı disiplinler terimleri farklı anlamlarda kullanabilmektedir. Bu farklılık, alanda çalışanlar arasında ilişki kurulmasını, farklı disiplinlerdeki araştırmacıların birlikte çalışabilmesini ve ortak politika oluşturulabilmesini zorlaştırmaktadır.

Madde kullanımı ve bağımlılığı için kullanılan terminoloji üzerine tarih öncesinden bu yana devam eden uluslararası tartışmalar, henüz kesin bir sonuca ulaşmamış gibi görünmektedir (2). Terminoloji özellikle tıbbi sınıflandırma için önemli olmuş, klinisyenlerin tanı koyma ve tedavilerinin takibinde kilit bir rol üstlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1964 yılında Uluslararası Hastalık Sınıflandırmasında (ICD) yer bulan kompulsif madde kullanımı terimi; bağımlılığın hem psikolojik hem de fiziksel boyutlarına tekabül etmektedir. “Addiction” ve “habituation” terimlerinin yerini alan kompulsif madde kullanımı; madde kullanma isteğine yönelik arzu, zorlantı ve davranışları kontrol etme güçlüklerini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (3). Madde ile ilişkili bozukluklar komitesi bağımlılığın tıbbi tanımı konusunda bir anlaşmaya varmış olsa da, hangi terim ile ifade edilmesi gerektiği konusunda tam bir uzlaşmaya henüz varamamıştır. Ruhsal hastalıkların sınıflandırıldığı iki sistemden Dünya Sağlık Örgütü Uluslararası Hastalık Sınıflaması 11. Sürümde (ICD 11) “dependence” kavramı kullanılmaya devam edilmektedir. Amerikan Psikiyatri Birliği Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve

İstatistiksel El Kitabı 5. Baskı'da (DSM-5) ise “addiction” kavramı kullanılmaktadır (4). Türkçede her iki kavramın karşılığı bağımlılık olarak kullanılsa da “dependence” teriminin bedensel belirtilere ve nöroadaptasyon sürecine, “addiction” teriminin ise hissedilen güçlü arzu ve kontrol kaybına vurgu yaptığı ifade edilmektedir (5). Dahası pek çok araştırmada “dependence” ve “addiction” terimlerinin olumsuz ve damgalayıcı ifadelerle birlikte kullanıldığı, bu nedenle tıp alanındaki güncel bilimsel yazında madde kullanım bozukluğu teriminin kullanılmasının daha uygun olacağı öne sürülmüştür (6-9).

Narkotik maddeler, tıpta “uyuşukluk, koma veya ağrı duyarsızlığına neden olan kimyasal maddeler” olarak ifade edilmektedir (10). Uyuşturucu kavramı, bütün maddeleri kapsamayan daha dar bir anlam ifade eder. Günümüzde sıklıkla kullanılan pek çok uyarıcı madde, terim olarak “uyuşturucu” kapsamına girecek nitelikte değildir (11). Ayrıca yapılan birçok bilimsel çalışmada bahsedilen tıbbi, yasal ya da yasadışı maddelerin kullanımları ile ilgili ifadelerde terimlerin sınıflandırmalarının doğru olmadıkları (sentetikler, ilaçlar, bitkisel kökenli maddeler, yasal düzenlemelerdeki tanımlamalar) ve yanlış olarak birbirlerinin yerlerine kullanıldıkları bilinmektedir. Tüm bunların yanında madde kullanım bozukluğu alanında pek çok kavram birbirinin yerine ya da yanlış anlamlarda kullanılmaktadır. Bunların arasında kullanım, kötüye kullanım, yanlış kullanım, zararlı kullanım, alışkanlık, müptelalık, tiryakilik, bağımlılık vb. kavramlar yer almaktadır (12).

Madde kullanımı ile ilgili terimlerin birbiri yerine kullanılması sağlık alanının yanı sıra idari ve adli unsurları da içeren pek çok alanda gözükmektedir. Ülkemiz politikaları belirleyen metne göre de “Uyuşturucu” Eylem Planı, Emniyet Genel Müdürlüğüne

göre “Narkotik” Daire Başkanlığı, Türk Ceza Kanunu’nun 190. Maddesine göre “uyuşturucu ve uyarı maddeler” terimleri kullanılmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere aynı yasadışı maddeleri tarif etmek için kullanılan uyuşturucu, uyuşturucu ve uyarıcı, narkotik terimleri birbiri yerine kullanılmaktadır.

Madde kullanımı ve bağımlılığı alanındaki bilimsel yazıdaki terminolojinin doğru kullanımı ve standart hale gelmesi son derece önemli bir konudur. Madde kullanımı ve bağımlılığının özellikle adli boyutu, konu ile ilgili terminolojiden kaynaklanan yanlışlıkların yol açacağı medikolegal sorunların süreçlerinde çok önemlidir. Bu alanda kullanılan terminolojinin doğru kullanımının, doğru tanı koyma, farklı disiplinler arası ortaklaşmanın artması ve damgalamanın azalması gibi yararlarının yanında, orta vadede profesyonel olarak alanda bulunmayanların kullandığı dili de etkileme potansiyeli bulunmaktadır (13). Bu araştırmanın amacı, madde kullanım bozuklukları alanında farklı disiplinler tarafından gerçekleştirilen ve Türkçe dilinde yayınlanan güncel bilimsel makalelerin kullanılan terminoloji açısından incelenmesidir. Makaleler temel terminolojik sorunlara yol açtığı düşünülen dört sorun başlığı altında incelenmiştir:

Türkçe-İngilizce Anahtar Kelimelerin Uyumu

Madde kullanım bozukluğu ölçütleri kapsamında kullanıcı ve bağımlı terimlerinin güncel tanı ölçütlerine uygun biçimde ifade edilip edilmediği,

Maddelerin bitkisel/kimyasal, farmakolojik ve sokak isimlerinin uygun biçimde ifade edilip edilmediği,

Özel olarak kannabinoidler ile ilgili terimlerin doğru kullanılıp kullanılmadığı.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çalışma için TÜBİTAK ULAKBİM TR dizini 2013-2022 yılları arası için taranmıştır. Çalışmada “madde, uyuşturucu, kötüye kullanım, yanlış kullanım, yasadışı madde, bağımlılık yapıcı madde, esrar, kannabis, afyon, morfin, eroin, opiyat, opioid, opium, ekstazi, metamfetamin, amfetamin, bağımlılık, kullanıcı, narkotik, madde testi, uyuşturucu, uyarıcı ve keyif verici, bonzai, ekstazi, captagon” terimlerini anahtar kelimelerinde kullanan, Türkiye’de yapılmış ve Türkçe dilinde yayınlanmış bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Yalnızca tütün ve/veya alkol konulu çalışmalar ve olgu sunumları ise çalışmadan dışlanmıştır.

Makaleler araştırılırken 2022 yılında TÜBİTAK ULAKBİM TR dizininde taranan tüm dergiler incelemeye alınmıştır. Bu dergilerin 2013-2022 yılları arasındaki tüm sayıları (bahsedilen yıllar için derginin bu dizinde taranıp taranmamasına bakılmaksızın) tek tek incelenmiş ve tüm makalelerin anahtar kelimeleri gözden geçirilmiştir. Konu ile ilgili olan makalelerin tam metinlerine ulaşılarak, yukarıda belirtilen anahtar kelimelerin herhangi birini anahtar kelime olarak kullanan yayınlar araştırmaya dahil edilmiştir.

Çalışmanın veri toplama aşaması Ege Üniversitesi, Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü, Madde Bağımlılığı Doktora Programı öğrencisi üç araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmacılar adli toksikoloji, klinik psikoloji ve sosyal hizmet disiplinleri temelinden gelmektedir. Bu nedenle dahil edilme kriterleri doğrultusunda çalışmaya dahil edilen dergiler ilk olarak psikiyatri ve psikoloji, adli toksikoloji ve diğer olarak üçe ayrılmıştır. Üç ayrı araştırmacı kendi araştırma alanları ile yakından ilişkili dergilerdeki yayınları araştırmışlardır. Anahtar terimlerin kullanıldığı araştırmalar detaylı okumalar yapılarak incelenmiştir. Veriler toplandıktan sonra araştırmacılar terminolojik değerlendirmelerini diğer araştırmacıların bulunduğu toplantılarda sunmuşlar ve her üç araştırmacının mutabık kaldıkları değerlendirmeler araştırmaya eklenmiştir. Ortak bir karar verilememesi durumunda Psikiyatrist ve Adli Toksikolog olan diğer araştırmacıların görüşleri alınarak beş yazarın da ortak görüşü sonucunda karar verilmiştir.

Tüm makaleler araştırma ekibi tarafından tam metinleri okunarak değerlendirilmiştir. İlk olarak anahtar kelimelerde Türkçe ve İngilizce olarak aynı anlama gelen terimlerin kullanılıp kullanılmadığı incelenmiştir. Örneğin İngilizce “addiction” ya da “dependence” anahtar kelimeleri kullanıldıysa bu kelimelere karşılık olarak “bağımlılık”, “abuse” terimi kullanıldıysa karşılık olarak “suistimal” ya da “kötüye kullanım” terimlerinin kullanılmış olması beklenmiştir.

İkinci aşamada kullanıcı ve bağımlı terimlerinin güncel tanı ölçütlerine uygun biçimde ifade edilip edilmediği araştırılmıştır. Bu kapsamda yapılan değerlendirmelerde araştırmaya katılan bireylerin kullanıcı ya da bağımlı olarak ifade edilme yöntemi incelenmiştir. Araştırmanın yapıldığı yıllarda geçerli tanı ölçütlerinden birisi (DSM IV, DSM-5, ICD-10) kapsamında örneklemin değerlendirilip değerlendirilmediği metin içerisinde taranmıştır. Aynı zamanda örneklemin herhangi bir tanı ölçütü kapsamında değerlendirip değerlendirilmediğine bakılmaksızın, metin içerisinde bağımlı ve kullanıcı terimlerinin birbirlerinin yerine uygun olmayan bir biçimde kullanılıp kullanılmadığı incelenmiştir.

Üçüncü aşamada maddelerin bitkisel/kimyasal, farmakolojik ve sokak isimlerinin uygun biçimde ifade edilip edilmediği incelenmiştir. Bu incelemede ilk olarak maddelerin etken maddeleri, isimleri, sokak isimleri ve sınıflandırılmalarının uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığına bakılmıştır. Mevzuata ilişkin açıklamaların ve atıfların dışında tıbbi ya da sosyal yönden bağımlılığı incelerken kullanılan terimlerde tüm maddelerin uyuşturucu ya da uyarıcı madde olarak ifade edilmesi en sık rastlanan sorun olarak göze çarpmaktadır. Madde kullanımı ile ilgili ülkemizdeki mevzuatta, yasadışı maddeler uyuşturucu madde ya da uyuşturucu/uyarıcı madde olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle özel olarak hukuk alanındaki çalışmalarda bu terimlerin kullanımı uygun kabul edilmiştir. Bunun dışındaki alanlarda maddelerin tamamının

uyuşturucu ya da uyuşturucu/uyarıcı olarak adlandırılması uygun olmayan kullanımlar içerisinde değerlendirilmiştir. Örneğin bireyler amfetamin, kokain, kafein, ekstazi gibi pek çok maddenin etkisi altındayken, “uyuşma” değil “uyarılma” özellikleri gösterirler. Uyuşturucu terimi bağımlılığa neden olan madde anlamında kullanıldığında uyarıcı maddelerin bağımlılığa neden olmadığı ya da bu kapsamda değerlendirilemeyeceği yanlış sonucu ortaya çıkabilir (14). Aynı zamanda makaleler, maddeler ile ilişkili terimlerin uygun olmayan biçimde birbiri yerine kullanımı (örneğin; captagon ve metamfetaminin eş anlamlı kullanımı) ve maddelerin doğru olmayan şekilde sınıflandırılması (örneğin, sentetikler, ilaçlar, bitkisel kökenli maddeler, hukuki tanımlamalar) açılarından incelenmiştir. Bu başlık altında hem kannabinoidler hem de diğer maddeler ile ilişkili kullanımlar incelenmiştir.

Dördüncü aşamada ise özel olarak kannabinoidler ile ilişkili kavramların uygun biçimde kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilmiştir. Kannabis (hint keneviri bitkisi), esrarın elde edildiği bitkinin botanik adı olan cannabissativanın kısaltılması olarak kullanılmaktadır. Bu bitkiye özgü kimyasallar “kannabinoid” olarak isimlendirilirler. Tetrahidrokannabinol (THC) ve kannabinol bitkide bulunan en önemli kannabinoidlerdendir. Aynı bitkiye veya bitkiden elde edilerek tedavide kullanılan veya kötüye kullanılabilen maddelerin -kannabisin yanı sıra- kenevir, hint keneviri, kendir, marihuana ve esrar gibi farklı isimleri de mevcuttur. Kannabis, psikoaktif etkisi nedeniyle yasadışı kullanıldığında genel olarak esrar (marijuana) olarak adlandırılır. Sentetik kannabinoidler ise (halk arasında en sık bilinen adı ile bonzai) esrarın etken maddesi olan Delta-9-THC'nin sentezlenmesi ile yapılan, kannabise özel reseptörlere bağlanabilen bir kimyasala verilen isimdir (15). Esrar ve sentetik kannabinoidler ile ilişkili terimlerin incelenmesinde, bu kavramların doğru kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilmiştir.

İstatistiksel Analiz

Verilerin analizinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 21.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın dört bağımlı

değişkeni (her biri ikili kategorik değişken) bulunmaktadır: i) Türkçe-İngilizce anahtar kelimeler uyumlu/uyumlu değil ii) Kullanıcı ve bağımlı terimleri uygun kullanılmış/uygun kullanılmamış iii) Maddelerin isimleri uygun kullanılmış/ kullanılmamış iv) Özel olarak kannabinoidler ile ilgili terimler doğru kullanılmış/kullanılmamış. Araştırmanın bağımsız değişkenleri ise şunlardır: i) Makalenin yayınlandığı derginin dizinlendiği alan (Sosyal/Fen/Fen-Sosyal) ii) Makalelerin birinci yazarının görev yapmakta olduğu disiplin (Sağlık bilimleri/ Sosyal bilimler/Diğer). Tanımlayıcı analizler sayı ve yüzde olarak verilmiştir. Çözümleyici analizlerde bağımlı değişkenler ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler uygunluk durumuna göre ki-kare veya Fisher'in kesin testleri kullanılarak incelenmiştir. Bulgular uygun etki büyüklüğü (effect size) değerlerinden olan Cramer's V ile birlikte verilmiştir. Cramer's V 0 ile 1 arasında değerler alabilir. Serbestlik derecesinin (df) 2 olduğu durumda, genellikle 0,07 değeri Cramer's V için küçük düzey etki büyüklüğünün, 0,21 değeri orta düzey etki büyüklüğünün ve 0,35 de büyük düzey etki büyüklüğünün alt sınır değerleri olarak kabul edilir (Cramer, 1946). Analizlerde olasılık değerleri <0,05 olduğunda ilişkiler anlamlı olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

TÜBİTAK ULAKBİM TR'de dizinlenen dergiler, alanlarına göre Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ya da Fen-Sosyal Bilimler olarak sınıflandırılmaktadır. Dahil edilme-dışlama ölçütleri sonucu araştırmaya dahil edilen 156 makale, dizinlendikleri alana göre sınıflandırıldığında 34'ünün (%21,8) Sosyal Bilimler, 67'sinin (%42,9) Fen Bilimleri ve 55'inin (%35,3) ise Fen-Sosyal Bilimler alanlarında dizinlendiği görülmüştür.

Tablo 1'de araştırmada yer alan makalelerin tümünün, belirtilen dört terminolojik sorun alanı açısından değerlendirildiği veriler yer almaktadır. Araştırmaya dahil edilen makalelerde incelenen dört terminolojik sorun alanı içerisinde en yüksek oranda saptananı, madde isimlerinin uygun olmayan şekilde kullanımıydı (%39,1). Bu sorun alanı içerisinde sık görülen yanlış kullanım; uyuşturucu, uyuşturucu madde, uyuşturucu/

Tablo 1. Araştırmaya dahil edilen makalelerin terminolojik açıdan değerlendirilmesi

		Sayı (n)	Yüzde (%)
Türkçe ve İngilizce anahtar kelimelerin karşılaştırılması	Doğru	121	77,6
	Yanlış	35	22,4
Kullanıcı ve bağımlı tanımlarının kullanımı	Doğru	143	91,7
	Yanlış	13	8,3
Maddelerin ifade edilme biçimleri	Doğru	95	60,9
	Yanlış	61	39,1
Kannabinoidler ile ilişkili terimlerin kullanımı*	Doğru	98	88,3
	Yanlış	13	11,7

*Araştırmada yer alan 45 makalede kannabinoidler ile ilişkili terim kullanılmamıştır.

uyarıcı, uyuşturucu ve uyarıcı madde, madde ve yasadışı madde kavramlarının birbirlerinin yerine kullanımıydı. İkinci sırada yer alan sorun alanı ise Türkçe ve İngilizce anahtar kelimelerin uyumlu olmayan kullanımıydı (%22,4). Anahtar kelimelerin uyumlu olmayan kullanımları arasında en sık rastlanan örnek, Türkçe madde bağımlılığı terimine İngilizce karşılık olarak “substance use” ya da “substance abuse” terimlerinin kullanımıydı. Üçüncü sırada ise kannabinoidler ile ilişkili terimlerin uygun olmayan kullanımı (%11,7) yer almaktaydı. Bu başlıkta görülen en sık hatalı kullanım cannabissativa bitkisinin esrar olarak adlandırılmasıydı. Son sırada da kullanıcı ve bağımlı tanımlarının uygun olmayan kullanımı (%8,3) yer almaktaydı. Bu açıdan en sık yapılan yanlış, veri toplama aracı olarak kişilere “madde kullandı mı kullanmadığı” sorularak, madde kullandığını bildiren kişilerin “madde bağımlısı” olarak nitelendirilmesi idi. Bir başka sık karşılaşılan uygun olmayan kullanım ise metin içerisinde kullanıcı ve bağımlı terimlerinin birbiri yerine kullanımıydı. Bu çalışmalarda araştırma örneklemini oluşturan kişiler aynı metinde hem bağımlı hem de kullanıcı olarak nitelendirilmekteydi.

İkinci aşamada farklı alanlarda dizinlenen makaleler ve ilk yazarı farklı disiplinlerde görev yapan makaleler dört terminolojik sorun alanının saptanma yaygınlıkları açısından karşılaştırılmıştır. Türkçe-İngilizce anahtar kelimelerin

uyumlu kullanımı açısından karşılaştırmalar Tablo 2’de, kullanıcı ve bağımlı tanımlarının uygun kullanımı açısından karşılaştırmalar Tablo 3’te, madde isimlerinin uygun kullanımı açısından karşılaştırmalar Tablo 4’te ve özel olarak kannabinoidler ile ilişkili terimlerin uygun kullanımı açısından karşılaştırmalar ise Tablo 5’te sunulmuştur. Sosyal bilimler alanında dizinlenen dergilerde yayınlanan makalelerde, fen ve fen-sosyal alanında dizinlenen dergilerde yayınlanan makalelere göre anlamlı olarak daha yüksek oranda madde isimlerinin uygun olmayan kullanımı saptanmıştır. Ayrıca bu ilişkinin büyük düzeyde etki büyüklüğünün olduğu görülmüştür (Cramer’s $V=0,37$). Bununla birlikte birinci yazarın sağlık bilimleri disiplinlerinde görev yaptığı makalelerde ise anlamlı olarak daha düşük oranda madde isimlerinin uygun olmayan kullanımı bulunmuştur (Tablo 4). Bu ilişkinin etki büyüklüğü de orta düzeyde saptanmıştır (Cramer’s $V=0,22$). Türkçe-İngilizce anahtar kelimelerin uyumlu kullanımı, kullanıcı ve bağımlı tanımlarının uygun kullanımı, madde isimlerinin uygun kullanımı ve özel olarak kannabinoidler ile ilişkili terimlerin uygun kullanımı açılarından yapılan gruplar arası karşılaştırmalarda ise anlamlı ilişki saptanmamıştır. Ayrıca bu ilişkilerin etki büyüklükleri de küçük düzeydedir (Cramer’s $V < 0,21$).

Tablo 2. Araştırmaya dahil edilen makalelerin Türkçe-İngilizce anahtar kelimelerin uyumlu kullanımı açısından değerlendirilmesi

	Uyumlu	Uyumlu değil	Toplam	χ^2 (df)	Cramer’s V	p
	n (%)	n (%)	n (%)			
Makalenin dizinlendiği alan						
Sosyal	24 (70,6)	10 (29,4)	34 (100)	3,86 (2)	0,16	0,145
Fen	57 (85,1)	10 (14,9)	67 (100)			
Fen-Sosyal	40 (72,7)	15 (27,3)	55 (100)			
Birinci yazarın görev yaptığı disiplin						
Sağlık	82 (82)	18 (18)	100 (100)	3,18 (2)	0,14	0,204
Sosyal	29 (69)	13 (31)	42 (100)			
Diğer	10 (71,4)	4 (28,6)	14 (100)			

Tablo 3. Araştırmaya dahil edilen makalelerin kullanıcı ve bağımlı tanımlarının uygun kullanımı açısından değerlendirilmesi

	Uygun	Uygun değil	Toplam	χ^2 (df)	Cramer’s V	p
	n (%)	n (%)	n (%)			
Makalenin dizinlendiği alan						
Sosyal	24 (70,6)	10 (29,4)	34 (100)	3,43 (2)	0,15	0,18
Fen	61 (91,0)	6 (9,0)	67 (100)			
Fen-Sosyal	53 (96,4)	2 (3,6)	55 (100)			
Birinci yazarın görev yaptığı disiplin						
Sağlık	93 (93)	7 (7)	100 (100)	0,96 (2)	0,08	0,619
Sosyal	38 (90,5)	4 (9,5)	42 (100)			
Diğer	12 (85,7)	2 (14,3)	14 (100)			

TARTIŞMA

Bu çalışmada araştırmaya dahil edilen makalelerin yarıya yakınında, madde isimlerinin uygun olmayan kullanımı saptandı. Bu alanda en yaygın görülen terminolojik sorun, maddeler ile ilişkili kavramların (uyuşturucu, uyarıcı, yasadışı madde vb.) birbirleri yerine kullanımıydı. Bununla birlikte saptanan yaygın hatalar arasında madde kullanımı şeklinde çevrilmesi gereken İngilizce anahtar kelimelerin, madde bağımlılığı şeklinde Türkçeye çevrilmesi; cannabissativa bitkisinin esrar olarak adlandırılması ve madde kullanımı bildiren tüm katılımcıların madde bağımlısı olarak nitelendirilmesi yer almaktaydı.

Bağımlılık yapan maddelerin uyuşturucu, uyarıcı, uyuşturucu/ uyarıcı kavramları ile ifade edilmeleri bazı maddelerin dışarıda bırakılmasına neden olmaktadır (Mer'i mevzuatta yasadışı maddelerin uyuşturucu, uyuşturucu/uyarıcı olarak ifade edilmesi dolayısıyla mevzuata ilişkin göndermeleri bu kapsam dışında değerlendirmek gerekmektedir). En kapsayıcı ifade olan "madde" teriminin tüm diğer terimlerin yerine kullanılmasının yaşanan terminolojik sorunun ortadan kalkmasına katkı sağlayabilir.

Dilimizdeki bağımlılık terimi "addiction" ya da "dependence", "substanceabuse" ya da "drug abuse" terimi ise madde suiistimali ya da madde kötüye kullanımı anlamına

gelmektedir (16). Alanda yapılan çalışmalarda use ya da abuse teriminin bağımlılık olarak kullanılması terminolojik karmaşayı artırmaktadır.

Terminolojiyi doğru kullanabilmek adına cannabissativa bitkisinin esrar anlamına gelmediği, bu bitkinin lif, yaprak, kök, çiçek ve tohumlarının kullanım amacına göre gıda, yem, tekstil, lif ve kağıt sektörleri başta olmak üzere pek çok alanda kullanılabilirdiği göz önünde bulundurulmalıdır (17).

Madde kullanımı ve bağımlılığı alanında hizmet veren profesyonellerin güncel tanı ölçütlerince belirlenmediği halde tüm madde kullanıcılarını madde bağımlısı (DSM V'ye göre madde kullanım bozukluğu) olarak ifade etmeleri kullanıcı-bağımlısı arasındaki farkı ortadan kaldırmaktadır (18). Tıbbi bir rahatsızlık olarak tanımlanan "madde kullanım bozukluğu" kapsamında madde kullanımı ve madde bağımlılığı birbirlerinden ayrı kavramlar olup her madde kullanıcısının madde bağımlısı şeklinde düşünülmesi terminolojik karmaşayı artırmaktadır. Tıp alanında çalışanlar için madde kullanım bozukluğu olan kişileri belirlemek tanı kriterlerince sağlansa da diğer alanlar için kullanıcı ile bağımlı arasındaki farkın anlaşılması daha karmaşık olabilmektedir. Kullanıcı ve bağımlı farkının anlaşılabilmesi rekreasyonel amaçlı ya da tıbbi amaçlı madde kullanan kişilerin madde bağımlısı olarak nitelendirilmeleri anlamına gelmektedir. Bu nedenlerle biyolojik materyallerinde madde ve madde metabolitleri

Tablo 4. Araştırmaya dahil edilen makalelerin madde isimlerinin uygun kullanımı açısından değerlendirilmesi

	Uygun	Uygun değil	Toplam	χ^2 (df)	Cramer's V	p
	n (%)	N (%)	n (%)			
Makalenin dizinlendiği alan						
Sosyal	9 (26,5)	25 (73,5)	34 (100)	21,64 (2)	0,37	0,001
Fen	47 (70,1)	20 (29,9)	67 (100)			
Fen-Sosyal	39 (70,9)	16 (29,1)	55 (100)			
Birinci yazarın görev yaptığı disiplin						
Sağlık	69 (69)	31 (31)	100 (100)	7,78 (2)	0,22	0,020
Sosyal	20 (47,6)	22 (52,4)	42 (100)			
Diğer	6 (42,9)	8 (57,1)	14 (100)			

Tablo 5. Araştırmaya dahil edilen makalelerin kannabinoidler ile ilişkili terimlerin uygun kullanımı açısından değerlendirilmesi

	Uygun	Uygun değil	Toplam	χ^2 (df)	Cramer's V	p
	n (%)	n (%)	n (%)			
Makalenin dizinlendiği alan						
Sosyal	28 (100)	0 (0)	28 (100)	6,02 (2)	0,19	0,5
Fen	39 (81,3)	9 (18,8)	48 (100)			
Fen-Sosyal	31 (88,6)	4 (11,4)	35 (100)			
Birinci yazarın görev yaptığı disiplin						
Sağlık	58 (85,3)	10 (14,7)	68 (100)	2,13 (2)	0,12	0,344
Sosyal	30 (90,9)	3 (9,1)	33 (100)			
Diğer	10 (71,4)	4 (28,6)	14 (100)			

tespit edilen kişilerin madde bağımlısı olduğunu ifade etmek bir yana madde kullandığını bile söylemek her zaman doğru olmayabilir.

Sosyal bilimler alanında dizinlenen dergilerde yayınlanan makalelerde daha yüksek oranda maddelerin uygun olmayan terimlerle ifade edildiği; birinci yazarın sağlık bilimlerinde görev yaptığı makalelerde ise madde isimlerinin daha yüksek oranda uygun biçimde kullanıldığı bulunmuştur.

Madde kullanımı ve bağımlılığı alanında damgalamaya karşı uygun, standart, saygılı ve yargılama içermeyen terimlerin kullanımı oldukça önemlidir. Uygun dilin kullanımı, madde kullanım bozukluğu hastalarının özsaygılarının korunmasına yardımcı olabilir. Ayrıca disiplinler arası kullanılan dilin standartlaştırılmasının; bilimsel veri alışverişi, tedavi ve rehabilitasyon alanlarının önünü açma potansiyeli bulunmaktadır (13). Örneğin sık saptadığımız hatalı kullanımlardan birisi olan madde bağımlılığı teriminin fazladan kullanımı (örneğin; madde kullanımı terimi yerine yanlış kullanımı), daha yargılayıcı bir ifade biçimi gibi görünmektedir. Doğru ve olanaklı olduğunda daha az olumsuz ifadeyi seçmek, olumsuz tutumların azalmasına yardımcı olabilir (19).

Madde kullanımı ve bağımlılığı alanında farklı disiplinlerden çalışanların görev alması, süreç ile ilgili uygulamaları ve kullanılan dili etkileyebilmektedir. Bulgularımız, birinci yazarı sağlık bilimlerinde görev yapan makalelerde madde isimlerinin daha yüksek oranda uygun terimlerle ifade edildiğini göstermiştir. Bu bulgu, adli toksikolojik analizlerde görev yapan sağlık çalışanları ile diğer çalışanları, bilgi düzeyi yeterliliği açısından karşılaştıran ülkemizde yapılan güncel bir çalışmanın sonuçları ile uyumludur (20). Bu veriler, hizmet içi eğitimlerin iletişim sorunlarının azaltılabileceğini ve raporlamadaki kalitenin artırılabilirliğini düşündürmektedir. Ayrıca bu eğitimler, hastaların daha olumlu bir dille karşılaşmasını sağlayabilir. Bu eğitimlerde önceden tanımlanmış damgalayıcı terimlerin ve alternatif olumlu terimlerin bireyler üzerindeki etkisi tanımlanabilir. Madde kullanımı ve bağımlılığı alanındaki terminoloji üzerine yapılacak yeni çalışmalar ile diğer yaygın kullanılan uygun olmayan terimlerin keşfi, planlanacak bu eğitimlerin kalitesinin artırılmasına katkı sağlayabilir (19).

SONUÇ

Madde kullanımı ve bağımlılığı çok yönlü ve çok katmanlı bir sorun olması nedeniyle toplumun bütün kesimlerini yakından ilgilendirmektedir. Madde kullanımı, bireylerin beyin ödül sistemi üzerinde yarattığı etkiler nedeniyle bir beyin hastalığı olarak kabul edilmektedir. Ancak başka herhangi bir hastalığın madde kullanımı ve bağımlılığı ölçüsünde karapara, yasadışı yapılanmalar ve terör örgütleriyle ilişkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Ülkemizde madde kullanmak ve satmak yasadışı olarak kabul edilmektedir. Dahası bireylerde gerçekleşen davranış değişiklikleri ile ilişkili olarak madde

kullanıcılarında suç işleme oranının da toplum ortalamasından daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bu yönüyle madde kullanımı ve bağımlılığı ulusal ve küresel bir güvenlik sorunudur (16). Madde kullanımına ve bağımlılığına ilişkin terminolojik sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin sunulması adli bilimler başta olmak üzere pek çok alana katkı sağlayacaktır.

Çalışma sonucunda madde kullanımı ve bağımlılığı alanı ile ilgili terimlerin Türkçe-İngilizce anahtar kelimelerin uyumu; kullanıcı ve bağımlı terimlerinin güncel tanı ölçütlerine uygun biçimde kullanımı; madde isimlerinin güncel ve amacına uygun kullanımı ve kannabinoidlere ilişkin kullanımda yanlışlıkların bulunabildiği anlaşılmıştır. Kullanılan terimlerin İngilizce karşılıklarının doğru anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle bilimsel terminolojimizin bağımlılık teriminin addiction ve dependence gibi iki ayrı sözcüğü de karşılayan bir biçimde sürdürülmesinin sorunlara sebep olabilir. Bunun yanı sıra madde kullanıcılarının hangi güncel tanı kriterine uygun olarak madde kullanım bozukluğu olan bireyler ya da madde bağımlısı (etiketleyici olarak nitelendirilse de aynı anlama gelmektedir) olduğunun net olmadığı gözükmektedir. Madde isimlerinin güncel ve amacına uygun kullanımında ise maddenin etkisine (uyarıcı, halüsinojenik, sedatif, hipnotik, anksiyolitik vb.) bakılmaksızın uyuşturucu teriminin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Oysa bu durum hem uyarıcıların normalleştirilebilir hem de zararlı olmadığı algısına yol açabilir (14). Kannabinoidlerin terimsel olarak kullanılmasında yaşanan en büyük sorun ise cannabissativa bitkisinin esrar anlamında kullanılmasıdır. Madde kullanımı ile ilgili terimlerin adli, hukuki, idari, tıbbi, toplumsal anlamda sıklıkla farklı anlamlarda kullanıldığı için bu karmaşa bilimsel çalışmalara yansımış olabilir.

Madde kullanım bozuklukları alanında devam eden akademik çalışmalarda; güncel tanı ölçütlerine ve alana özgü terminolojiye hakim olmak, maddelerin farmakolojik etkilerini, genel isimlerini ve etken maddelerini bilmek, ortak terminolojinin oluşması ve sorunun doğru bir biçimde ortaya konulabilmesi için önemli görünmektedir. Madde kullanım bozukluğu bulunan bireyleri damgalamadan uzak, madde kullanımını ve satışını özendirici kavramlar kullanmayan bir terminolojinin yaygınlaştırılması, madde kullanım bozuklukları alanı için önemli toplum temelli faydalar sağlayabilir, aynı zamanda bu alandaki akademik çalışmaları güçlendirebilir.

ETİK

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma derleme niteliğinde bir makale olduğu için etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamakta olup Helsinki Bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

Yazarlık Katkıları

Veri Toplama veya İşleme: K.B., L.Y., S.D., Analiz veya Yorumlama: K.B., L.Y., S.D., U.K., Literatür Arama: K.B., L.Y., S.D., U.K., S.A.A., Yazan: K.B., L.Y., S.D., U.K., S.A.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

KAYNAKLAR

1. Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji ve Eylem Planı 2018-2023 [Internet]. 2018. Available at: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tutunmucadele-bagimlilik-db/haberler/uyusturucu_eylem_plani/2018-2023_Uyusturucu_ile_Mucadele_Ulusal_Strateji_Belgesi_ve_Eylem_Plani.pdf
2. Crocq MA. Historical and cultural aspects of man's relationship with addictive drugs. *Dialogues Clin Neurosci*. 2007;9(4):355-361. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2007.9.4/macrocq>
3. Berridge V, Mars S. History of addictions. *J Epidemiol Community Health*. 2004;58(9):747-750. <https://doi.org/10.1136/jech.2003.015370>
4. Saitz R, Miller SC, Fiellin DA, Rosenthal RN. Recommended Use of Terminology in Addiction Medicine. *J Addict Med*. 2021;15(1):3-7. <https://doi.org/10.1097/ADM.0000000000000673>. PMID: 32482955.
5. O'Brien CP. Drug Addiction. İçinde: Brunton LL, Chabner BA, Knollmann BC, editörler. *Goodman & Gilman's: The Pharmacological Basis of Therapeutics* [Internet]. 12. baskı New York, NY: McGraw-Hill Education; 2015. Available at: <http://accessmedicine.mhmedical.com/content.aspx?aid=1127867096>
6. Szalavitz M, Rigg KK, Wakeman SE. Drug dependence is not addiction—and it matters. *Ann Med* [Internet]. 2021;53(1):1989-1992. Available at: <https://doi.org/10.1080/07853890.2021.1995623>
7. Administration D of JE. Narcotics [Internet]. C. April. 2020. Available at: <https://www.dea.gov/sites/default/files/2020-06/Narcotics-2020.pdf>
8. Maddux JF, Desmond DP. Addiction or dependence? *Addiction*. 2000;95(5):661-665. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.2000.9556611.x>.
9. O'Brien CP, Volkow N, Li TK. What's in a word? Addiction versus dependence in DSM-V. *Am J Psychiatry*. 2006;163(5):764-5. <https://doi.org/10.1176/ajp.2006.163.5.764>.
10. U.S. Department of Health and Human Services Food and Drug Administration. Drug Abuse and Dependence Section of Labeling for Human Prescription Drug and Biological Products — Content and Format. 2019.
11. United Nations Office on Drugs and Crime. Terminology and Information on Drugs [Internet]. 3. baskı. Terminology and Information on Drugs. New York; 2016. Available at: https://www.unodc.org/documents/scientific/Terminology_and_Information_on_Drugs-E_3rd_edition.pdf
12. Rosenthal RJ, Faris SB. The etymology and early history of 'addiction'. *Addict Res Theory* [Internet]. 2019;27(5):437-449. <https://doi.org/10.1080/16066359.2018.1543412>
13. Demirbaş H. Madde Kullanımı ve Bağımlılığında Kullanılan Dilin Önemi. *Bağımlılık Dergisi-Journal Depend* [Internet]. 2020;21(2):149-162. Available at: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1035937#:~:text=>
14. Uzbay T. Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler. *Mesli İçi Sürekli Eğitim Derg* [Internet]. 2009;(21-22):5-15. Available at: http://www.eczaakademi.org/images/upld2/ecza_akademi/makale/20110325100354madde_bagimliliği_tarihçesi.pdf
15. Bostancı Demirci H, Acar S, Akgür SA. Cannabis Yasal, Ya Sonra.... *Bull Leg Med*. 2020;25(1):51-58. <https://doi.org/10.17986/blm.2020.v25i1.1366>
16. Uzbay T. Madde Bağımlılığı. 1. baskı. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi; 2015.
17. Yılmaz G, Yazıcı L. Bozok Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, Syf: 54-61 Bozok Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi Dünya'da Yükselen Değer; Endüstriyel Kenevir (Cannabis sativa L.). *Bozok Tarım ve Doğa Bilim Derg* [Internet]. 2022;1(1):54-61. Available at: <https://dergipark.org.tr/en/pub/bojans>
18. Gulec G, Kosger F, Essizoglu A. Alcohol and Substance Use Disorders in DSM-5. *Psikiyatr Guncel Yaklaşımlar - Curr Approaches Psychiatry*. 2015;7(4):1. <https://doi.org/10.5455/cap.20150325081809>
19. Ashford RD, Brown AM, Curtis B. "Abusing Addiction": Our Language Still Isn't Good Enough. *Alcohol Treat Q*. 2019;37(2):257-272. <https://doi.org/10.1080/07347324.2018.1513777>
20. Doğan N, Ersoy G. Mesleğe Göre Adli Toksikolojik Analizlerde Kalite Yönetim Süreci. *Türk Klin Biyokim Derg*. 2020;18(2):70-76.